

6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-5-13>

УДК 322:711

Міскевич І.О.

аспірант,

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

Miskevych Iryna

State Institution “Institute of Environmental Economics

and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine”

ТЕОРІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ ТА УРБАНІСТИКИ

З огляду на сучасні обставини світ перебуває у складній ситуації, можна навіть сказати, що ми на порозі світової кризи. Зараз як ніколи необхідно зосередитись на формуванні теорій, гіпотез, які допоможуть уникнути кризи. Дотримання напрямку сталого розвитку, на нашу думку, є одним із ключових та логічних напрямів. Для вдосконалення та розроблення нових теорій необхідно ґрунтуватися на вже наявних теоріях, тому було прийнято рішення розглянути економічні теорії та виокремити з них погляди на теорію сталого розвитку міст та агломераційного простору, бо саме вони відзначаються наявністю складних взаємозв'язків, найважливішим із яких є взаємодія людини та природи. Аналіз дає можливість виокремити недопрацьовані, дискусійні моменти. Також це стане підґрунтям для визначення основних пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку міст та агломерацій. Так, новий підхід до згаданої взаємодії реалізовано в теорії стійкого розвитку (“sustainable development”), яку запроваджують на рівні міст більшості країн світу. З огляду на це окреслюється актуальність розроблення теорії стійкого розвитку міст та агломерацій.

Ключові слова: економічна теорія, сталий розвиток, сталий розвиток агломерацій, сталий розвиток міст, урбаністика.

Постановка проблеми. Існує необхідність аналізу економічних теорій в галузі використання природних ресурсів та теорій урбаністики. Вивченню цієї проблеми не приділено достатньої уваги. Вченими з різних країн, зокрема вітчизняними дослідниками, сформульовано теорії, які ґрунтуються на основі соціально-економічних факторів. Деякі з теорій частково приділяють увагу екологічному аспекту цієї проблеми або не приділяють йому уваги взагалі. Оскільки вивчення раціонального використання природних ресурсів не може бути розглянуто без екологічного фактору, на наш погляд, систематизація знань у досліджуваній галузі дасть можливість знайти слабкі сторони тих чи інших теоретичних підходів та доповнити їх, адже жодна з цих теорій не позбавлена дискусійних моментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку суспільства стихійні процеси урбанізації призводять до соціальних, екологічних, економічних та інших збурень, отже, ускладнюють

процеси забезпечення розвитку міста та агломерації, детермінують такі наслідки, як неефективне використання та низький рівень відтворення соціально-еколого-економічних ресурсів, порушення соціально-еколого-економічної безпеки. Сформованість означених негативних тенденцій слугує підтвердженням того, що процеси забезпечення розвитку міста та агломерації для максимально тривалого їхнього функціонування доцільно вибудовувати на засадах теорії стійкого розвитку. У становленні парадигми стійкого розвитку регіону та поселень значний внесок зробили такі провідні вчені, як Б. Буркинський, З. Герасимчук, І. Вахович, Т. Галушкіна, О. Гранберг, Б. Данилишин, В. Данилов-Данильян, М. Долішній, Г. Дейлі, С. Дорогунцов, І. Заблодська, М. Згуровський, Л. Мельник, І. Недін, Л. Руденко, С. Харічков, Є. Хлобистов.

У широкому спектрі економічних теорій та теорій урбаністики, авторами яких є А. Амін, Е. Берджес, Л. Вірт, І. Дуглас, Ш. Зукін, Х. Зорбаха, М. Кастельз,

М. Кренсон, А. Лефєв, А. Маршал, Х. Молоч, Р. Парк, Р. Пол, Д. Харві, немає теорії стійкого розвитку міста та агломерації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз економічних теорій та галузі використання природних ресурсів і теорії урбаністики, формулювання їхніх слабких сторін на основі дослідження та виокремлення раціональних засадничих умов їх використання.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, забезпечення стійкого розвитку неможливе без раціонального використання ресурсів, оскільки системоутворюючі та системопідтримуючі підсистеми шляхом взаємодії формують соціально-еколого-економічну систему міста, яка послуговується соціально-еколого-економічними ресурсами для забезпечення свого функціонування. Реалії сьогодення не обмежують функціонування соціально-еколого-економічної системи міста лише зростанням її економічних показників, тому виникає потреба формування такої системи, яка передбачатиме саме раціональне використання наявних ресурсів міста. Детальніше розглянемо теорії, в яких описано умови раціонального використання соціально-еколого-економічних ресурсів підсистемами міста та агломерації. На наш погляд, раціональне використання ресурсів міста залежить від забезпечення максимальної економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання міста, підтвердженням чого є положення теорії машин міського зростання. Так, Харві Молоч зазначає, що в місті має постійно тривати економічне зростання, яке досить вигідне для жителів міста, оскільки місто – це машина зростання [1]. Анрі Лефєв (1991 рік) стверджує, що «місто – це справді машина, але й щось дещо краще: машина, пристосована до певного використання – використання соціальною групою» [2].

Існує безліч теорій, тому розділимо їх за підходами. Перша група об'єднує теорії за ознакою раціонального використання ресурсів.

Перша теорія з цієї групи – це теорія міського менеджизму. Представниками є Х. Молоч, А. Лефєв. Харві Лускін Молоч – це американський соціолог, відомий дослідженнями, які переосмислили владні відносини у взаємодії, засобах масової інформації та місті. Він допоміг створити сферу екологічної соціології та вдосконалив якісні методи в соціальних науках. Анрі Лефєв – це французький соціолог і філософ, теоретик неомарксизма. Він відомий як один з першопроходців у критиці повсякденного життя, критикував сталінізм, екзистенціалізм і структуралізм, є автором концепції «право на місто». Положення цієї теорії звучить так: зростання міста можливе лише за умови використання ресурсів. Можна виділити ключові напрями, висвітлені в цій теорії, для формування теорії стійкого розвитку міст та агломерацій. Отже, раціональне використання ресурсів міста залежить від забезпечення максимальної економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання; має відбуватися постійне економічне зростання в місті; використання ресурсів повинне мати мінімальний негативний вплив на при-

родне середовище міста [1; 2]. Слабким аспектом цієї теорії можна вважати відсутність акценту на максимальній мінімізації втрат ресурсів, прагненні до зміни структури споживання ресурсів.

Другою теорією є теорія агломерації. Її представниками є А. Маршал, А. Амін. Основні положення цієї теорії роблять акцент на використанні соціально-еколого-економічних ресурсів агломерації, які залежать від концентрації кваліфікованої праці, розвитку інфраструктури та географічної близькості. Концентрація кваліфікованої праці уможливить забезпечення достатньої кількості якісних трудових ресурсів, розвиток інфраструктури сприятиме досягненню рівня максимальної зайнятості соціальних ресурсів і максимально ефективного використання економічних ресурсів. Географічна близькість зумовлюватиме зниження витрат на переміщення ресурсів. В цій теорії недостатньо уваги приділено раціональному використанню екологічних ресурсів у місті.

Третьою є теорія символічної економіки, авторами якої є Ш. Зукін, С. Леш, Д. Уррі, А. Скотт. Наративом цієї теорії можна вважати підхід із залученням фахівців зі знаннями інноваційних технологій, що сприятиме раціональному використанню ресурсів міста. Пріоритетним напрямом у цій теорії вважається наявність фахівців, які швидко опановують інноваційні технології, що приводитиме до підвищення продуктивності соціально-еколого-економічних ресурсів і скорочення споживання невідновлювальних природних ресурсів [4; 5]. В цій теорії відсутня інформація про добір необхідних фахівців та шляхи забезпечення необхідних закладів освіти у фахових галузях.

Четвертою є теорія машин міського зростання, авторами якої є Р. Пол, М. Кренсон, С. Кокберн. Основні положення цієї теорії роблять акцент на системі раціонального використання соціально-еколого-економічних ресурсів, що детерміновані чинниками впливу на управлінські процеси. Ця теорія фокусується на використанні ресурсів у місті, у ній позначається їхній розподіл, який пов'язаний із дією політичних, економічних, просторових чинників, тому не завжди є справедливим [6; 7]. Основним недоліком цієї теорії можна вважати відсутність визначення шляхів забезпечення умови стійкого розвитку.

До другої групи підходів можна віднести такі теорії, які об'єднані ознакою відтворення ресурсів.

Першою теорією з другої групи є маркетингова теорія міста, авторами якої є З. Герасимчук, О. Драченко, А. Старостіна, А. Лавров, В. Сурнін. Теорія робить акцент та маркетингу міста, тобто на діяльності, яка повинна сприяти відтворенню ресурсів без порушення інтересів міст, забезпеченню відтворення всіх використаних ресурсів та адаптації міської структури відтворення до зовнішнього та внутрішнього ринків [8; 9]. Дещо дискусійним видається положення щодо адаптації міської структури до відтворення зовнішнього та внутрішнього ринків.

Другою теорією є неомарксистська теорія міста, представниками якої є Д. Харві, М. Кастелльз. Науковці

виділили такі основні положення про місто як місце, де відбуваються відтворювальні процеси. Наративом цієї теорії вважається вирішення проблем перенаселення міста, скорочення темпів вичерпання природних ресурсів і зниження рівня забруднення довкілля [10]. Дискусійним вважаємо положення про те, що орієнтація на розширення простору є умовою забезпечення процесу відтворення соціальних ресурсів.

Третьою теорією є теорія фізіократів. Франсуа Кене був засновником школи фізіократів, він відомий своєю працею «Економічна таблиця» (1758 рік), у якій виклав основні ідеї фізіократії. Також він запровадив у суспільствознавчих науках термін «економічний аналіз», що акцентує увагу на необхідності забезпечення процесів відтворення природних ресурсів, за допомогою яких створюють додану вартість за рахунок використання землі. Ключовим моментом визначено, що відтворення ресурсів є можливим за дотримання народногосподарських пропорцій [11]. Дискусійним є положення про необхідність відтворення лише екологічних ресурсів, оскільки стійкий розвиток залежить від відтворення й соціальних та економічних ресурсів.

Третю групу об'єднав підхід за ознакою соціально-еколого-економічної безпеки, й до неї входять теорія «урбанізм як спосіб життя», теорія міської екології.

Першу теорію з цієї групи започаткував Л. Вірт. Основним положенням визначено підхід до формування в місті універсальної моделі сприяння безпеці в місті [12]. Ця теорія упускає факт того, що соціальна безпека залежить також від інших чинників, які не враховано в цій теорії, а саме від фізичної та фінансової доступності жителів до інфраструктури.

Представниками другої теорії є І. Дуглас, Р. Парк, Е. Берджес, Р. Маккензі, Х. Зорбаха. Розробляючи цю теорію, когорта науковців виділяє необхідність упровадження економічної діяльності з мінімальним впливом на довкілля міста. Основними факторами визначено усунення ефекту «теплого острова», зменшення викидів шкідливих речовин у довкілля й скорочення утворення побутових відходів, що позитивно впливатиме на стан соціально-еколого-економічної безпеки міста [13; 14]. Дискусійним є бачення міста як екосистеми, тому що місто позначене взаємодією між соціально-еколого-економічною підсистемами, отже, вони зумовлюють збалансування процесів в економічній, екологічній і соціальній підсистемах.

Четверта й остання група формування теорії стійкого розвитку міст та агломерацій об'єднана за ознакою логістизації.

Першою є теорія міської динаміки, яку сформулював Дж. Форрестер. Він розглядав місто як соціальну систему, в якій основним потоком є населення, що

мігрує. Проблемою для вирішення ця теорія виділяє питання того, що для досягнення стійкого розвитку необхідне забезпечення регулювання потоків населення [15]. Однак у теорії суперечливим є досягнення рівноваги за рахунок стабілізації рівня населення, стабілізації виробництва, створення таких технологій, за яких забруднення компенсоване природним самоочищенням середовища.

Другою є теорія «меж росту», яку сформулював Д. Медоуз. Вона передбачає забезпечення в місті контролю чотирьох потоків, а саме водних ресурсів, потоків матеріалів, скидів і викидів для того, щоб не втратити стійкість. Потоки водних ресурсів, матеріалів, скидів і викидів формуються відповідно до принципу «все має кудись зникати», це має бути перероблено та повернуто у навколишній міський ландшафт [16]. Не акцентовано увагу на контролі потоку людських ресурсів.

Висновки. Дослідження підтверджує наявність недопрацьованих моментів теорії сталого розвитку в межах тієї чи іншої економічної теорії. На нашу думку, є важливим вирішення критичних точок, щоб гарантувати забезпечення сталого розвитку міст та агломерацій. Сприяння гарантованого та безпечного збереження ресурсів вбачаємо в раціональному використанні соціально-еколого-економічних ресурсів. Засадами умовами використання соціально-еколого-економічних ресурсів є максимальна економічна ефективність функціонування суб'єктів господарювання міста; використання ресурсів з мінімальним впливом на природне середовище міста та агломерації; заміна невідновлювальних ресурсів відновлювальними, заміна споживання зовнішніх ресурсів внутрішніми; концентрація кваліфікованої праці, яка уможливить забезпечення достатньої кількості якісних трудових ресурсів; наявність розвиненої інфраструктури, що приводитиме до скорочення втрат ресурсів внаслідок узгодженого в часі та просторі переміщення соціально-еколого-економічних ресурсів; географічна близькість, що зумовлюватиме зниження витрат на переміщення ресурсів і сприятиме зниженню втрат екологічних ресурсів під час транспортування; справедливий, збалансований, усім однаково доступний розподіл ресурсів у місті для теперішніх і майбутніх поколінь; економічне стимулювання створення робочих місць; скорочення викидів і скидів забруднювальних речовин; правова захищеність навколишнього середовища від негативної антропогенної дії на нього; забезпечення повного обсягу виробництва продукції та його збільшення у місті, впровадження прогресивних методів організації та технології виробництва (інноваційні технології), що дають змогу збільшувати обсяги виробництва продукції на одиницю спожитого ресурсу.

Список літератури:

1. Molotch H.R. The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. *American Journal of Sociology*. 1976. Vol. 82. № 2. P. 309–355.
2. Lefebvre H. The Production of Space. Oxford : Blackwell, 1991. P. 344–345.

3. Marshall A. Principles of Economies. 1st edition, 1890; 8th edition, 1920.
4. Zukin Sh. Loft Living. Rutgers University Press, 1989.
5. Lash S., Urri J. Economic of Signs and Space. London : Sage, 1994.
6. Crenson M.A. The Unpolitics of Air Pollution: a Study of Non-Decision Making in the Cities. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1971.
7. Cockburn C. The Local State. London : Pluto Press, 1977.
8. Лавров А.М., Сурнин В.С. Реформирование экономики: региональные аспекты. Ч. 2 : Региональный маркетинг и тенденции его развития. Кемерово : Кузбассвузиздат, 1994. 320 с.
9. Harwey D. The Limits to Capital. Oxford : Blackwell.
10. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва, 1960.
11. Wirt L. Urbanism as a Way of Life. *The City Reader* / LeGates R.T., Stout F. London : Routledge, 1996. P. 97–106.
12. Duglas I. The city as an ecosystem. *Progress in Physical Geography*. 1981. No 5. P. 315–367.
13. Burges E.W. The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. *The City* / Park R.E., Burgess E.W. (eds). Chicago : Chicago University Press, 1925. P. 142–155.
14. Forrester J.W. Urban Dynamics. Cambridge, Massachusetts : M.I.T. Press, 1970.
15. Meadows D.L. Dynamics of Growth. London, 1974. 126 p.

Referenses:

1. Molotch H.R. (1976) The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. *American Journal of Sociology*, vol. 82, no. 2, pp. 309–355 (in English).
2. Lefebvre H. (1991) The Production of Space. Oxford: Blackwell, pp. 344–345.
3. Marshall A. (1920) Principles of Economies / A. Marshall. 1st edition, 1890; 8th edition.
4. Zukin Sharon (1989) Loft Living. Rutgers University Press.
5. Lash S., Urri J. (1994) Economic of Signs and Space. London: Sage.
6. Crenson M.A. (1971) The Unpolitics of Air Pollution: a Study of Non-Decision Making in the Cities / M.A. Crenson. Baltimore: Johns Hopkins University Press. (in English)
7. Cockburn C. (1977) The Local State. London, Pluto Press. (in English)
8. Lavrov A.M., Surmin V.S. (1994) Reformirovanie ekonomiki: regional'nye aspekty. Ch. 2: Regional'nyj marketing i tendencii ego razvitiya [Reforming the economy: regional aspects. Part 2 : Regional marketing and trends in its development]. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, 320 p.
9. Harwey D. The Limits to Capital / D. Harwey. Oxford: Blackwell. (in English)
10. Qesnay F. (1960) Selected economic works. Moskva. (in Russian)
11. Wirt L. (1996) Urbanism as a Way of Life. The City Reader LeGates R.T., Stout F. London: Routledge, pp. 97–106. (in English)
12. Duglas I. (1981) The city as an ecosystem / I. Duglas // Progress in Physical Geography, vol. 5, pp. 315–367. (in English)
13. Burges E.W. (1925) The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. *The City*. Chicago: Chicago University Press, pp. 142–155. (in English)
14. Forrester J.W. (1970) Urban Dynamics. Cambridge. Massachusetts: M.I.T.Press. (in English)
15. Meadows D.L. (1974) Dynamics of Growth. London, 126 p. (in English)

ТЕОРИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГЛОМЕРАЦИЙ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И УРБАНИСТИКИ

С учетом современных обстоятельств мир находится в сложной ситуации, можно даже сказать, что мы на пороге мирового кризиса. Сейчас как никогда необходимо сосредоточиться на формировании теорий, гипотез, которые помогут избежать кризиса. Соблюдение направления устойчивого развития, по нашему мнению, является одним из ключевых и логичных направлений. Для совершенствования и разработки новых теорий необходимо основываться на уже существующих теориях, поэтому было принято решение рассмотреть экономические теории и выделить из них взгляды на теорию устойчивого развития городов и агломерационного пространства, поскольку именно они отличаются наличием сложных взаимосвязей, важнейшим из которых является взаимодействие человека и природы. Анализ дает возможность выделить недоработанные, дискуссионные моменты. Также это станет основой для определения основных приоритетных направлений обеспечения устойчивого развития городов и агломераций. Так, новый подход к упомянутому взаимодействию реализован в теории устойчивого развития (“sustainable development”), которую внедряют на уровне городов большинства стран мира. С учетом этого обозначается актуальность разработки теории устойчивого развития городов и агломераций.

Ключевые слова: экономическая теория, устойчивое развитие, устойчивое развитие агломераций, устойчивое развитие городов, урбанистика.

THEORY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGGLOMERATIONS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC THEORIES AND URBAN STUDIES

The article focuses on the problem of the place of the theory of sustainable development among other economic theories and theories of urban planning. Given the current circumstances, the world is in a difficult situation, we can even say that we are on the verge of a global crisis. Now, more than ever, it is necessary to focus on the formation of theories, hypotheses that will help avoid a crisis. Adherence to the direction of sustainable development, in our opinion, is one of the key and more logical directions. To improve and develop new theories it is necessary to build on existing theories, so it was decided to consider economic theories and distinguish from them views on the theory of sustainable urban development and agglomeration space, because they are characterized by complex relationships, the most important of which is interaction "man and nature". The analysis makes it possible to highlight unfinished, debatable points. It will also be a basis for determining the main priority areas for sustainable development of cities and agglomerations. The need to add a new list of developed theories is due to the fact that in the latter the main provisions are fragmentary, and sometimes even completely inconsistent with the principles of sustainable development; secondly, the city and the agglomeration are characterized by the presence of complex relationships, the most important of which is the interaction of "man and nature". Thus, a new approach to this interaction is implemented in the theory of sustainable development (sustainable development), which is introduced at the level of cities in most countries. In view of this, the urgency of developing a theory of sustainable urban development and agglomerations is outlined. Each of the proposed theories that we consider in our work is an independent teaching. We will try to isolate and fully reveal a number of points that cause controversial questions from the point of view of a scientific approach. The synergistic links of ecological, economic and social must be taken into account when choosing theories; this is how we approached the work in this article.

Key words: economic theory, sustainable development, sustainable development of agglomerations, sustainable development of cities, urban planning.